

ŞEMS-İ ASİ'NİN ESERLERİNDE HOCA AHMED YESEVÎ'NİN ETKİSİ*

KHAWAJA AHMED AFFECT ON THE WORKS OF SHAMS AL-ASİ

Fatih BAKIRCI **

Öz

XII. yüzyıldan itibaren Türkistan coğrafyasında sosyal ve kültürel yönden etkin olan Yesevîlik, Hoca Ahmed Yesevî'nin (ö. 562/1166-1167) düşünceleri etrafında gelişmiş ve yetiştirdiği pek çok müridiyle Orta Asya'nın çeşitli bölgelerine yayılmıştır. Yesevî'nin halifeleriyle silsileler hâlinde devam eden bu dinî-mistik hareketin önemli simalarından biri de şimdiye kadar üzerinde ciddi bir çalışmanın yapılmadığı "Şems-i Asî" mahlaslı şairdir. Hofmann ve Dmitriyeva'nın Türkçe yazmalar üzerine hazırladıkları kataloglarında kendisinden bahsedilen ve Süleyman Bakırganî'nin çağdaşı ve takipçisi olarak 12-13. yüzyıllarda yaşamış olabileceği ileri sürülen Şems-i Asî'nin *Vefâtnâme-i Hazret-i İbrahim*, *Kıssa-i Yetîmnâme*, *Kıssa-i Küdeknâme*, *Elifnâme* ve çeşitli mecmualarda karşılaşılan hikmetleri bulunmaktadır. Hikmetleri dışında *Kıssa-i Yetîmnâme* ve *Kıssa-i Küdeknâme* gibi eserlerindeki üslup Yesevîlik geleneğinin izlerini yansıtmaması bakımından dikkat çekmektedir.

Bu makalede kaynaklarda hangi tarihte doğduğu ve öldüğü hakkında bilgi bulunmayan şairin *Kıssa-i Yetîmnâme*, *Kıssa-i Küdeknâme* adlı eserlerinde ve hikmetlerindeki düşünceleri ve edebî yönleriyle Hoca Ahmed Yesevî'nin etkisi üzerinde durulup bu eserlerin Yesevîlik geleneğine olan katkılarından söz edilmiştir. Böylece Hoca Ahmed Yesevî'nin yaşadığı döneme ve sonrasına özellikle söylediği veya yazdığı ve daha sonra dilden dile aktarılan hikmetleriyle ortaya çıkan tesiri dikkatlere sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Şems-i Asî, Hoca Ahmed Yesevî, Hakîm Süleyman Ata, Yesevîlik, hikmet, *Yetîmnâme*, *Küdeknâme*

Abstract

Way of Yasawi which have been influential in social and cultural respects in geography of Turkestan from 12th century, developed about to Khawaja Ahmad Yasawi's (death 562/1166/1167) ideas and spread to various part of Central Asia with many followers. One of the names of these religious-mystical movements which ongoing in the series with Yasawi's caliphs, is a poet with Shams al-Asi pseudonym whose about haven't maden a serious work up to now. It was mentioned and claimed in the Hofman and Dmitrieva's catalogues of Turkish manuscripts that he must have been lived in 12-13th centuries and he have been lived in the same term

* Bu makale 23-26 Mayıs 2017 tarihinde, Ankara/Türkiye'de gerçekleştirilen 8. Uluslararası Türk Dili Kurultayı'nda sunulan "Şems-i Asî'nin Eserlerinde Hoca Ahmed Yesevî'nin Etkisi" adlı bildirinin gözden geçirilip genişletilmiş biçimidir.

** Doç. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul / Türkiye, fthbkrc@hotmail.com

with Sulaimân Bakırgani. There are his works which are *Vafâtnâme-i Hazrat-i İbrahîm*, *Kıssa-i Yatîmnâme*, *Kıssa-i Kûdaknâme*, *Alifnâme* and wisdom poems in the different bulletin. Except his wisdom poems, style of his works, such as *Kıssa-i Yatîmnâme* and *Kıssa-i Kûdaknâme* attracts, which reflects marks of Yasawi tadition.

In this paper, will be thought over the affect of Khawaja Ahmad Yasawi in the poets who have not been informed about the date of his born and died in the resources, works named *Kıssa-i Yatîmnâme*, *Kıssa-i Kûdaknâme* and in his wisdom poems, will be referred to this works contributions to the tradition of Yasawi. Thus, it have been given cares Khawaja Ahmad Yasawi's affect on his era and years ahead specially with his wisdom poems which he have said or wroten and then they have been transfered from word to word.

Keywords: Shams al-Asi, Khawaja Ahmad Yasawi, Hakim Sulaimân Ata, way of Yasawi, wisdom poem, *Yatîmnâme*, *Kûdaknâme*

Giriş

XII. yüzyıldan itibaren Türkistan coğrafyasında sosyal ve kültürel yönden etkin olan Yesevîlik, Hoca Ahmed Yesevî'nin (ö. 562/1166-1167) düşünceleri etrafında gelişmiş ve yetiştirdiği pek çok müridiyle Orta Asya'nın çeşitli bölgelerine yayılmıştır. Yesevî'nin halifeleriyle silsileler hâlinde devam eden bu dinî-mistik hareket, Doğu Türkçesi ve Batı Türkçesinin etkin olduğu alanlarda edebî ve fikrî bir mecrada yaygın hâle gelmiştir. Ahmed Yesevî ile başlayıp daha sonra Hakîm Süleyman Ata, Zengî Ata, Sadr Ata, Elemîn Ata ve daha birçok isimle devam eden bu edebî ve fikrî mecranın önemli şairlerinden birisi de Doğu Türkçesiyle söylediği hikmetleri bulunan “Şems-i Asî” mahlaslı şairdir. Bu makalede Şems-i Asî'nin eserlerinden ulaşabildiğimiz ve üzerinde çalışma fırsatı bulabildiğimiz *Yetîmnâme* (YN) ve *Kûdeknâme* (KN) manzumeleri ile Önal Kaya tarafından çalışılan şairin yedi hikmeti birlikte ele alınarak düşünceleri ve edebî yönleriyle Hoca Ahmed Yesevî'nin ve Yesevîliğin, Şems-i Asî'deki etkisi üzerinde durulmuş ve ayrıca bu eserlerin Yesevîlik geleneğine olan katkılarından söz edilmiştir. Şair üzerinde tesiri bulunan bu Yesevî geleneğinin etkilerine geçmeden önce Şems-i Asî ve eserleri hakkında kısaca bilgi vermek faydalı olacaktır.

1. Şems-i Asî (d.? – ö.?) ve Eserleri

Kaynaklarda hangi tarihte doğduğu ve öldüğü hakkında herhangi bir bilgi bulunmayan Şems-i Asî'nin asıl adının Şemseddin Özkendî, mahlasının ise “Şems” veya “Şems-i Asî” olduğu ifade edilmektedir¹. Necdet Tosun'un verdiği bilgiye göre Şems-i Asî, bir dönem Karahanlılar'a (840-1212) başkent olmuş, günümüzde ise Kırgızistan'ın güneybatısında Fergana havzası içinde kalan ve “özümüzün şehri” anlamına gelen tarihi Özkent [İslâm tarihi kaynaklarında *Özkend*, *Yüzkent*, *Özcent*, Kırgızca'da *Özgön*, *Uzgen*]² şehrinde yaşamıştır³. Fuad

¹ Necdet Tosun, “Yeseviyye”, *Diyânet İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XL, (2013), s. 488.

² Ahmet Taşağıl, “Özkent”, *DİA*, XXXIV, (2007), s. 131.

³ Necdet Tosun, “Yeseviyye”, s. 488.

Köprülü tarafından Şemseddin Özkendî'nin silsilesi *Tibyânu Vesâil*⁴ adlı esere dayandırılarak şöyle verilmektedir: Kemal Şeyh İkânî, Şeyh Aliabâdî (Seyyid Ahmed), Şeyh Şems Özkendî, Abdal Şeyh, Şeyh Abdülvasî (974/1566-1567) ve Şeyh Abdülmüheymen⁵. Necdet Tosun, *Diyânet İslâm Ansiklopedisi*'ndeki "Yeseviyye" başlıklı maddesinde Yesevilğin ayrıldığı kolları belirttikten sonra Şemseddin Özkendî'yle ilgili Köprülü'nünkine yakın bir silsile sunar: "Mevdûd Şeyh'ten sonra Yesevîlik iki kola ayrılır, Kemal Şeyh İkânî silsilesi ise Şeyh Aliabâdî (Seyyid Ahmed), Şemseddin Özkendî, Abdal Şeyh (Şeyh Üveys), Şeyh Abdülvasî ve Şeyh Abdülmüheymîn tarafından devam ettirilir"⁶.

Hofman, Şems-i Asî'nin, hikmetlerindeki dil özelliklerinden hareketle "Çağatay şairi"⁷ olduğunu ileri sürerken Dmitriyeva kendisi hakkında çok fazla bilginin bulunmadığını, "Şemseddin" veya "Şems-i Asî" ismiyle tanındığını ve Süleyman Bakırğanî'nin çağdaşı ve takipçisi olduğunu, *Bakırğan Kitabı*'nda "Şems-i Asî" mahlaslı şiirlerin yer aldığını belirtip XII-XIII. yüzyıllarda yaşamış olabileceğini söyler⁸. Şairin yaşadığı dönem ve ait olduğu saha konusunda gerek Hofman gerekse Dmitriyeva'nın verdiği bilgiler hususunda temkinli olmak gerekir. Bu konudaki düşüncelerimizi şairin *Kûdeknâme* adlı manzumesi üzerine daha önce hazırladığımız makalede⁹ maddeler hâlinde açıkladığımız için burada tekrar üzerinde durulmayacaktır.

Şems-i Asî'nin eserleri ve nüshalarının toplu bir şekilde tanıtımı üzerine şimdiye kadar herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla sadece Önal Kaya tarafından Şems'in yedi hikmeti yayımlanmış ve bunların dil özellikleri üzerinde durulmuştur.¹⁰ Şairin dört manzumesi ve çeşitli mecmualardaki hikmetleri bulunmaktadır.¹¹

1.1. Vefâtnâme-i Hazret-i İbrahim (Der-beyân-ı Vefâtnâme-i Hazret-i İbrahim)

Eserin Leningrad'da kayıtlı iki nüshası bulunmaktadır.

⁴ Asıl adı *Tibyânu Vesâili'l-Hakâ'ik fi Beyâni Selâsili'l-Tarâ'ik* olan ve üç ciltten meydana gelen Arapça eser, Kemalettin Muhammed Harîrîzâde (1267-1299/1850-1882) tarafından kaleme alınmıştır. Süleymaniye Kütüphanesi İbrahim Efendi 430-432'de bulunan eserin "Yeseviyye" ile ilgili bölümleri III. Cilt 265a-267a yapırları arasında bulunmaktadır. Söz konusu silsile tarafımızdan adı geçen esere bakılarak gözden geçirilmiştir.

⁵ Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1993, s. 97.

⁶ Necdet Tosun, "Yeseviyye", s. 488.

⁷ H. F. Hofman, *Turkish Literature A Bio-Bibliographical Survey*, Section III, Part I, Utrecht 1969, s. 242.

⁸ L. V. Dmitriyeva, *Katalog Tyurkskih Rukopisey, Institut Vostokovedeniya Rossiyskoy Akademiy Nauk*, İzdatel'skaya Firma Vostoçnoy Literatürü RAN, Moskva 2002, s. 261.

⁹ Fatih Bakırçı, "Yesevi Şairi Şems-i Asi ve *Kıssa-ı Kûdek-Nâme'si*", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, LIV, (2016), s. 14-17.

¹⁰ Önal Kaya, "Şems'in Hikmetleri ve Dil Özellikleri", *Türkoloji Dergisi*, X/1, (Ankara 1992), s. 115-130.

¹¹ Şems-i Asî'nin eserleri için bk. H. F. Hofman, *Turkish Literature A Bio-Bibliographical Survey*, s. 242; L. V. Dmitriyeva, *Katalog Tyurkskih Rukopisey, Institut Vostokovedeniya Rossiyskoy Akademiy Nauk*, s. 261-262. Ayrıca bu iki katalog dışında bazı eserlerine ait yazma nüshalar da çeşitli kaynaklarda tarafımızdan tespit edilmiş ve şairin yukarıda adı geçen bütün eserleri ve nüshaları hakkında ayrıntılı bir çalışma yapılmıştır. Bk. F. Bakırçı, "Yesevi Şairi Şems-i Asi ve *Kıssa-ı Kûdek-Nâme'si*", s. 13-70.

1.2. Yetîmnâme (Kıssa-i Yetîmnâme, Kıssa-i Garib Yetîmnâme, Yetîmnâme-i Resul Sallallahu 'Aleyhi ve Sellem)¹²

H. Muhammed ile yetim bir çocuğun arasında geçen olayların anlatıldığı eserin Leningrad, Paris ve Ankara'da olmak üzere toplam yedi nüshası tespit edilmiştir.

1.3. Kıssa-i Kûdeknâme (Kûdeknâme, Cühûdname)

Dmitriyeva'nın *Kıssa-i Kûdeknâme*, Hofman'ın ise *Bir Cuhûd Hikâyesi (A story of Cahûd)*¹³ adıyla tanıttıkları eserin Leningrad'da altı nüshası bulunmaktadır.

1.4. Elifnâme

Leningrad'da tek nüshası bulunan eserde şairin mahlası "Asî" olarak geçmektedir.¹⁴

1.5. Hikmetleri

Şairin yukarıda belirtilen dört eseri dışında çeşitli kaynaklardan öğrendiğimiz, Yesevîliğin önemli edebî ürünlerinden biri olan hikmetleri bulunmaktadır. Farklı şiir mecmularında karşılaşılan bu hikmetlerin Leningrad, Ankara, Konya ve İstanbul nüshaları bulunmaktadır.¹⁵

2. Şems-i Asî'de Hoca Ahmed Yesevî ve Yesevîliğin Etkisi

Şems-i Asî'de Hoca Ahmed Yesevî ve Yesevîliğin etkisini, şairin düşünce dünyası ve edebî kişiliğinin oluşumundaki tesir, hikmetlerinde görülen edebî gelenekler ve hikmetlerindeki üslup açısından olmak üzere üç temel başlık etrafında toplamak mümkündür.

Yesevîliğin düşünce dünyası ve edebî geleneğinin şair üzerindeki etkisini anlamak için Şems-i Asî'nin *Yetîmnâme* ve *Kûdeknâme* manzumelerinden ve hikmetlerinden hareket edip bu dizeleri, Yesevîliğin "pir"i kabul edilen Hoca Ahmed Yesevî'nin hikmetleri ve yine Hoca Ahmed Yesevî'nin en önemli takipçilerinden olan Hakîm Süleyman Ata'nın manzumeleriyle karşılaştırmak yerinde olacaktır.

2.1. Şems-i Asî'nin Düşünce Dünyası ve Edebî Kişiliğinin Oluşmasında Hoca Ahmed Yesevî ve Yesevîliğin Etkisi

Öncelikle bütün Yesevî derviş-şairleri gibi Şems-i Asî de "Pir-i Türkistan" olarak anılan ve yolundan gittiği Hoca Ahmed Yesevî'ye olan bağlılığını bir mürit ahlakıyla ve içten bir şekilde

¹² Eserin Leningrad, Paris ve Ankara nüshaları temin edilerek üzerinde tarafımızdan yapılan metin çalışmasının hakem süreci tamamlanmış olup yakında yayımlanacaktır [Fatih Bakırcı, "Yesevi Şairi Şems-i Asî'nin *Yetimnamesi*", *Türk Dilleri Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, (Haziran 2020) (Baskıda)].

¹³ H. F. Hofman, *Turkish Literature A Bio-Bibliographical Survey*, s. 242.

¹⁴ L. V. Dmitriyeva, *Katalog Tyurkskih Rukopisey, İnstituta Vostokovedeniya Rossiyskoy Akademiy Nauk*, s. 263.

¹⁵ Fatih Bakırcı, "Yesevi Şairi Şems-i Asi ve *Kıssa-ı Kûdek-Nâme*'si", s. 21-22.

“şeyhim”, “hocam” diye seslenerek dile getirmiştir. Böylece çok açık bir biçimde onun izinde ve etkisinde olduğu kendi dizelerinden anlaşılmaktadır:

“Şerī’atnıñ nizāmı tarīkatnıñ imāmı
Hakīkatnıñ tamāmı şeyhim¹⁶ Ahmed Yesevī¹⁷ (Şems V/12) [Şeriatın nizamı, tarikatın imamı; hakikatin tamamı şeyhim Ahmed Yesevî.]¹⁸

“Tāliblerni tilegen şādıklarnı yölegen
Sansız mürīd iylegen h’vācem Ahmed Yesevī¹⁹ (Şems V/10) [Talipleri dileyen, sadıkları destekleyen, sayısız mürit yetiştiren hocam Ahmed Yesevî.]

Ahmed Yesevî’nin hocası ve Yesevî’nin ilk halifesi Mansur Ata’nın (ö. 594/1197-1198) babası, ilk Türk suflerinden Arslan Baba/Bab için yazdığı 27 beyitlik şiirinin ilk yedi beytinde onu “Peygamberin elçisi, iman için can veren, İslâm için kılıç kuşanan, gazilerin başı, sahabelerin halimi, ilme’l-yakinin bilgini, ayne’l-yakinin övücü, hakka’l-yakinin sözcüsü, marifetin pazarı, muhabbetin gül bahçesi, âşıkların askeri” olarak nitelendirip İslâm dini için önemini vurgular. Şairin, Arslan Baba’ya övgü dolu sözlerle şiir yazmasında, Hoca Ahmed Yesevî’nin 29 dörtlükten oluşan “arslan babam sözlerin işitingiz teberrük²⁰” biçiminde her dörtlükten sonra tekrar eden hikmetinin etkisi büyüktür. Şems-i Asî’nin söz konusu hikmetinde de her beyit “bāblar bābı Arslan Bāb” ile bitmektedir.

“Haq Resūlnıñ ilçisi bāblar bābı Arslan Bāb
Tāliblerniñ yolçısı bāblar bābı Arslan Bāb²¹ (Şems VI/1) [Hak Resul’ün elçisi babalar babası Arslan Baba! Taliplerin yolcusu babalar babası Arslan Baba!]

Arslan Baba’nın özelliklerinin sıralandığı Hoca Ahmed Yesevî’ye ait aşağıdaki dizeler ile Şems-i Asî’nin dizeleri arasındaki benzerlik de dikkat çekmektedir:

“arslan babam sorsangız peyğamberge i’tibār
sahâbeler uluğı hās bende-i kirdigār (Yesevî XII/11) [Arslan Baba’mı sorsanız, Peygamber’in gözdesi; sahabeler ulusu, Hakk’ın seçkin bendesi.]²²

“Peyğamberniñ ĩmīni hem bendeler kemīni
Hoş saqladı dīnini bāblar bābı Arslan Bāb²³ (Şems VI/2) [Hem Peygamberin emini hem kullar<ın> alçakgönüllüsü; dinini çok iyi korudu, babalar babası Arslan Baba!]

¹⁶ Makalede sözü edilen düşünce veya etkiyi yansıtan sözcük veya sözcük öbekleri vurgulanmak amacıyla eğik (italik) olarak belirtilmiştir.

¹⁷ Önal Kaya, “Şems’in Hikmetleri ve Dil Özellikleri”, s. 127.

¹⁸ Başka araştırmacılarca hazırlanan hikmetlerin Türkiye Türkçesine aktarımı yoksa bu dizeler tarafımızdan Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Aktarımı yapılmış hikmetler ise aktarımıyla birlikte alınmış ve çift tırnak işareti içinde gösterilmiştir.

¹⁹ Önal Kaya, “Şems’in Hikmetleri ve Dil Özellikleri”, s. 127.

²⁰ Agm., s. 128.

²¹ Agm., s. 127.

²² Kemal Eraslan, *Dīvân-ı Hikmet’ten Seçmeler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983, s. 124-125.

²³ Önal Kaya, “Şems’in Hikmetleri ve Dil Özellikleri”, s. 128.

Yine şair bu hikmetinde Yesevîlik kültüründe öneme sahip olan Hz. Muhammed'in Ahmed Yesevî'ye ulaştırılmak üzere Arslan Baba'ya verdiği kabul edilen "hurma"nın etrafında oluşturulan hikâyeyi tahkiyeli bir üslup içinde anlatır. Metaforik bir anlatım içinde yerini alan bu hurmanın Peygamber'den emanet alınan ilim ve marifet ile din ve tasavvuf öğretileri olduğu düşünüldüğünde Arslan Baba'dan Yesevî'ye, halifelerine; onlardan da Şems-i Asî'ye ve başkalarına intikal eden Yesevî tarikatı için önemli bir etki alanının vücuda getirildiği söylenebilir. Bu etki alanı içinde kalan Şems-i Asî de Hoca Ahmed Yesevî'den sonra bu hikâyeyi nazma dökerek hikmet geleneğinde dilden dile dolaşmasını sağlamıştır.

"Bir kün aydı Muştafâ birgüm sanğa bir *hurma*

Yahşı saklağıl bala bâblar bâbı Arslan Bâb"²⁴ (Şems VI/8) [Mustafa bir gün söyledi: "Sana bir hurma vereceğim; evlat, <onu> iyi koru." Babalar babası Arslan Baba!]

*Sultânü'l-ârifîn*²⁵ ("ariflerin sultanı" Şems VII) olarak nitelendirdiği bir başka Yesevî şairi, Hakîm Süleyman Ata'nın en tanınmış halifelerinden Zengî Baba (ö. 656/1258-1259) için söylediği sekiz beyitlik hikmeti, onun Yesevî silsilesine olan sevgi ve muhabbetini açıkça göstermektedir:

"Ol seyyid-i âdem hâkķı yâ Zengî Baba himmeti

Ol mefhar-i âdem hâkķı yâ Zengî Baba himmeti"²⁶ (Şems VII/1) [O insan<ların> seyidi ve övücü (olan Peygamber'in) hakkı için ey Zengî Baba'nın himmeti!]

Elimizdeki hikmetlerinde ve bazı manzumelerinde şair; "Şems" (V/18, VI/27)²⁷, "Şems-i 'Âşî" (I/9, II/10, IV/36, VII/9; Şems YN)²⁸, "Şems-i bî-ğayret" (III/12)²⁹, "Şems-i Kemîne"³⁰ ve belki de başka hikmetlerinde "Şemseddin, Şems-i Özkendî" gibi mahlasları kullanmıştır. Tıpkı diğer Yesevî şairleri gibi şiirlerde birden fazla isimle karşılaşılabilir. Örneğin Hakîm Süleyman Ata, eserlerinde "Süleyman", "Kul Süleyman", "Miskîn Süleyman", "Hakîm", "Hakîm Süleyman", "Hakîm Hâce", "Hakîm Hâce Süleyman" gibi mahlaslar kullanmıştır³¹. Bu, şairin tasarrufu olabileceği gibi hikmet geleneğinin bir ayağının da sözlü kültür ortamına uzanması ve hikmetlerin bu ortamda icra edilmesi ve buna bağlı olarak o toplumsal bellekle ilgili bir durumdur. Aynı zamanda Yesevîlik geleneğinin yerleşik kültürden çok konar-göçer topluluklar arasında yaygınlık kazanması ve bununla birlikte birçok şeyin olduğu gibi mahlasların da "yerleşik kültüre özgü standartlaşma, sabitleşme"den uzak, dolayısıyla değişken olmasıyla açıklanabilir.

²⁴ Agm., s. 128.

²⁵ Agm., s. 129.

²⁶ Agm., s. 129.

²⁷ Agm., s. 128-129.

²⁸ Agm., s. 122, 123, 126, 130; Şems-i 'Âşî, *Yetîm-nâme* IOM B 343 No.131b/4.

²⁹ Agm., s. 124.

³⁰ Hüseyin Ayan, "Bir Şiir Mecmuasında Ahmet Yesevî", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 3, (1997), s. 82.

³¹ H. F. Hofman, *Turkish Literature A Bio-Bibliographical Survey*, s. 227-234.

Şairin kullandığı mahlaslar arasında özellikle “Şems-i Asî” ön plana çıkmakta, manzume ve hikmetlerinin çoğunda bu mahlası kullanmaktadır. Bu mahlası daha çok tercih etmesinde bizce Hoca Ahmed Yesevî’nin hikmetlerinden yansıyan düşünce dünyasının etkisi son derece önemlidir. Ahmed Yesevî’nin birçok hikmetinde “asi bende”, “asi kul” gibi ifadelerle defalarca kulun işlediği asilik günahı ve isyankârlığı Hoca Ahmed Yesevî’nin kendi şahsında dile getirilmiştir.

“müşkildür ‘âsî bende ümmet dimese anda
rüsâ bolur mahşerde ümmet dimes Muhammed (Yesevî XLV/6) [Müşküldür âsi bende, ümmet demese orda, rüsva olur mahşerde, ümmet demez Muhammed.]”³²

“günâhım köp ilâhım kiçürgey sin günâhım
barça kullar içinde ‘âsî kuldur hâce ahmed (Yesevî LII/2) [Günahım çok Allah’ım, bağışla sen günahım; bütün kullar içinde âsi kuldur Hâce Ahmed.]”³³

“baştın ayağ günahım iki cihânğa sığmas
bendeng ‘âsî günâhkâr pinhân kılğıl seherde (Yesevî LV/7) [Baştan ayağa günahım iki cihana sığmaz; benden âsi, günahkâr, pinhan kıl sen seherde.]”³⁴

Şems-i Asî, “asilik” düşüncesini sadece mahlasında kullanmakla kalmamış, hikmetlerinde de tıpkı Ahmed Yesevî gibi kulun bu günahını ifade etmiştir:

“Min ‘âsî kul yazuğ kılıp tâlib bolup tevbe kılıp
Kildim sanğa himmet bilen yâ Zengî Baba himmeti”³⁵ (Şems VII/3) [Ey Zengî Baba, ben asi kul, günah işleyip tövbe etmeyi isteyip himmet ederek sana geldim.]

Dünyanın faniliği, ömrün geçiciliği, asıl ahiret için çalışmak gerektiği, Allah aşkıyla gönlün çırpınması, Allah yolundaki gerçek dervişlerle yoldaşlık edip sohbet etmek, kulluk etmek, iyi huylara sahip olmak gibi dinî ve tasavvufî düşüncelerin öğretildiği ve telkin edildiği Yesevîlik tarikatındaki bu öğretiler, Yesevîlik terbiyesinden geçen ve bu dinî-mistik hareketin kaynaklarından beslenen Şems-i Asî’yi de etkilemiş ve bunun sonucu olarak Hakîm Ata Süleyman’ın ilk kez tesis ettiği ve Yesevîliğin hususi adaplarından sayılan, aynı zamanda kutsi bir eylem olarak kabul edilen hikmet yazma geleneği Şems-i Asî’de de görülmüştür.

“Kiçdi ‘ömrüm arman bile vâ-ħasretâ vâ-ħasretâ
İş kılmadım fermân bile vâ-ħasretâ vâ-ħasretâ”³⁶ (Şems II/1) [Ömrüm özlem ile geçti eyvah eyvah! Ferman ile bir şey yapmadım eyvah eyvah!]

³² Kemal Eraslan, *Dîvân-ı Hikmet’ten Seçmeler*, s. 294-295.

³³ *Age.*, s. 308-309.

³⁴ *Age.*, s. 314-315.

³⁵ Önal Kaya, “Şems’in Hikmetleri ve Dil Özellikleri”, s. 130.

³⁶ *Agm.*, s. 122.

Sên Muḥammed ümmeti bir dem yâdın kılmās sên
 Zerî kılıp turmas sên ‘ömrüñg yel-dêk ötti ya³⁷ (Şems KN/76) [<Ey> Muhammed<'in> ümmeti,
 sen <onu> bir an anmazsın. Zenginleş<rsin> <ancak> kalmazsın, ömrün yel gibi geçti ya.]

Nêçün anı bilmes sên
 Cānıñg fidā kılmās sên
 kullukıda ölmes sên
 Bilgen fidā kıldı ya³⁸ (Şems YN/38) [Niçin onu bilmezsin, canını feda etmezsin, kulluk yaparak
 ölmezsin <bunu> bilen feda etti ya.]

Şems-i Asî'nin dünyanın ve ömrün geçiciliği ile ilgili yazdığı yukarıdaki dizelerin Yesevî ile benzer üslupta dile getirilişi, Yesevî'den alınan aşağıdaki satırlarda görülmektedir. Özellikle Şems-i Asî'nin *vâ-ḥasretâ* redifli hikmeti, Yesevî'nin birçok hikmetinde geçen *vâ-dirîğâ* (Yesevî I/11, V/11, VIII/1, X/8, XXII/7, XXVIII/5, XXXII/8)³⁹, *vâ-hasretâ*, *vâ-veyletâ* (Yesevî I/25)⁴⁰ gibi hayıflanma ve pişmanlık sözcükleriyle başlayan dizelerini hatırlatmaktadır.

“*vâ-dirîğâ armân birle ‘ömrüm kiçti*
 ğâfil yörgeñ ‘ömrin yılge satar dōstlar (Yesevî XXII/7) [Vah ne yazık, hasret ile ömrüm geçti;
 ğâfil yürüyen ömrünü yele satar, dostlar.]”⁴¹

“kul hâce ahmed ğaflet birle ‘ömrüñg ötti
vâ-hasretâ közdin tizdin kuvvet kitti
vâ-veyletâ nedâmetni vaktı yitti
 ‘amel kılmay kârvân bolup köçtim muna (Yesevî I/25) [Kul Hâce Ahmed, gaflet ile ömrüm geçti,
 vah ne hasret, gözden, dizden kuvvet gitti; vah ne yazık, pişmanlığın vakti yetti; iyi amel kılmadan
 kervan olup göçtüm işte.]”⁴²

“İllig yiti yaşda ‘ömrüm yıl dik ötti (Yesevî VII/8) [Elli yedi yaşta ömrüm yel gibi geçti.]”⁴³

2.2. Şems-i Asî’de Edebî Gelenek Açısından Hoca Ahmed Yesevî’nin ve Yesevîliğin Etkisi

Özellikle şairin hikmetlerinde veya manzumelerinde görülen nazım birimi farklılıkları Yesevîliğin edebî geleneğiyle izah edilebilir.

³⁷ Şems-i ‘Āşî, IOM B 343 No. 129a/5.

³⁸ Şems-i ‘Āşî, MKtp. 06 Mil Yz A 1692/2 No. 4a/5-6.

³⁹ Kemal Eraslan, *Divân-ı Hikmet’ten Seçmeler*, s. 58, 86, 100, 112, 176, 196, 224.

⁴⁰ *Age.*, s. 62.

⁴¹ *Age.*, s. 96-97.

⁴² *Age.*, s. 62-63.

⁴³ *Age.*, s. 176-177.

2.2.1. Biçim Özellikleri Açısından

Hikmet geleneğinde daha çok dörtlük biçiminde görülen nazım birimlerine karşılık gazel biçiminde söylenen beyitlerle karşılaşılır. Bu ikili kullanım Hoca Ahmed Yesevî'nin hikmetlerinde ve Hakîm Ata Süleyman'ın manzumelerinde dikkat çekmektedir:

2.2.1.1. Dörtlük biçiminde hikmet veya manzume

“seher vaktde kopup yığlap nâle eyle
nâlişingdin yir ü kökler nevâ kılsun
hakka sığnıp köz yaşingnı jâle eyle
andın songra hak derdingge devâ kılsun (Yesevî XVI/1) [Seher vakti kalkıp ağla, nâle eyle; inleyişinden yer ve gökler neva kılsın. Hakk'a sığnıp gözyaşını jâle eyle; ondan sonra Hak derdine deva kılsın.]”⁴⁴

“Bir ün keldi hevâdın
Meryem bardı dünyâdın
Yetim kalduñg anadın
Andağ nîdâ keldi-ya”⁴⁵ (Hakîm Ata MK/37) [Bir ses geldi havadan; Meryem gitti dünyadan; “Yetim kaldım anadan;” Böyle ses geldi ya.]

Hikmet geleneğinde olduğu gibi Şems-i Asî'de de dörtlük biçiminde hikmet veya manzumelerle karşılaşılmaktadır:

Gürüh gürüh oğlanlar
Kéyip arığ hōş tonlar
Minip türlük téveler
‘İdlaşurlar érdi ya⁴⁶ (Şems YN/3)

[Gürüh gürüh çocuklar temiz ve güzel giyinip develer binip bayramlaşıyorlardı ya.]

2.2.1.2. Beyit biçiminde hikmet veya manzume

“ğavvas bahrığa kirdim vücûd şehrinı kizdim
düрни, sade fde kördim gühernı kân içinde (Yesevî LIII/5)

[Gavvas bahrına girdim, vücud şehrinı gezdim, dürtü sade fte gördüm, cevheri kân içinde.]”⁴⁷

⁴⁴ Age., s. 146-147.

⁴⁵ Münevver Tekcan, *Hakîm Ata'nın Hz. Meryem Kitabı*, Beşir Kitabevi, İstanbul 2008, s. 41.

⁴⁶ Şems-i ‘Āşî, MKtp. 06 Mil Yz A 1692/2 No. 1b/9.

⁴⁷ Kemal Eraslan, *Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler*, s. 310-311.

“Rivāyetin bildürdi halknıñ köñlin tındurdı

İmâm-ı A‘zâm at koydı uşbu yerde aydı-ya”⁴⁸ (Hakîm Ata İA/71) [Rivayetini bildirdi, halkın gönlünü dindirdi. İmam-ı Azam ad<ını> koydu, bu yerde söyledi ya.]

Yesevîliğin edebî geleneğinde karşılaşılan bu biçim özellikleri Şems-i Asî’de de görülür. İncelediğimiz iki eserinden *Kıssa-i Kûdeknâme*’de musammat gazel düzeni görülürken *Yetîmnâme*’nin Leningrad (B 343 No.) ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (İsmail Saib I 746 No.) nüshalarında musammat gazel, Millî Kütüphane (06 Mil Yz A 1692/2 No.) nüshasında ise dörtlük biçimleri görülmektedir. Şairin yayımlanan yedi hikmeti ise beyitler hâlinde yazılmıştır.⁴⁹

“Tevbe tavkın gerdenimğa kumri yanğlıg bağlayu
Nevha birle tâ şehër meşğül-i istiğfâr kıl”⁵⁰ (Şems I/3)

[Tövbe gerdanını boynuma kumru gibi bağlayıp seher vaktine kadar avaz avaz istiğfar et!]

Yeti kêçe kün êrmiş âb u ta‘âm yêmemiş

Resül’ni körmemiş ne dër sizler tedi ya⁵¹ (Şems KN/63) [“Yedi gün yedi gece su <içmemiş> ve yemek yememiş; Resul’ü görmemiş, (onun öldüğünü) nasıl söylersiniz?” dedi ya.]

Şems-i Asî’nin Yesevîliğin etkisinde yazılan hikmetlerinde ve manzumelerindeki biçim farklılıkları, bu edebî geleneğin sözlü edebiyat içinde ortaya çıkıp gelişmesinden kaynaklanmaktadır. Aynı şairin eserlerinde, hatta aynı eserin farklı nüshalarında karşılaşılan bu biçimsel ayrılıklar Yesevîlik geleneğinde yazılan şiirlerin hafızaya dayalı olarak kaydedilmesiyle yakından ilgilidir.

2.3. Şems-i Asî’de Üslup Açısından Hoca Ahmed Yesevî’nin ve Yesevîliğin Etkisi

Şems-i Asî’nin bazı hikmet veya manzumeleri, Hoca Ahmed Yesevî ve Hakîm Ata Süleyman’ın hikmet veya manzumeleriyle karşılaştırılınca üslup açısından benzerliklerin olduğu dikkat çekmektedir.

Yesevîlik geleneği içinde gerek dörtlük gerekse musammat gazel biçiminde oluşturulan manzumelerin her bir biriminin son dizesi genel olarak *ya* redifiyle kurulmuştur. Bu manzumeler incelendiğinde bu tercihin özellikle dinî hikâyelerin anlatıldığı metinlerde tahkiye üslubunu sağladığı görülmektedir. Bu özelliği Şems-i Asî’nin 77 beyitlik musammat gazel biçiminde oluşturulmuş yedi yaşındaki Yahudi bir çocuğun Tevrat’ta Hz. Muhammed’in ismini görüp onu görmek ve tanımak istemesini hikâye eden 77 beyitlik *Kıssa-i Kûdeknâme*’sinde ve Hz. Muhammed ile yetim bir çocuk arasında geçen olayların anlatıldığı 43 dörtlükten oluşan *Yetîmnâme*’sinde; Hakîm Ata’nın, Hz. Meryem’in ölümünü anlatan 73 dörtlükten meydana getirilmiş *Hazret-i Meryem Kitabı*’nda ve Ebu

⁴⁸ Münevver Tekcan, “İmâm-ı Azam Ebû Hanife’nin Kıssası”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15, (2003), s. 149.

⁴⁹ Şairin hikmetleri için bk. Önal Kaya, “Şems’in Hikmetleri ve Dil Özellikleri”, s. 122-130.

⁵⁰ Agm., s. 122.

⁵¹ Şems-i ‘Āşî, IOM B 343 No. 128b/1.

Hanife'nin dünyaya gelişini ve "İmam-ı Azam" lakabını alışı konu edinen 81 beyitlik *Kıssa-i Hazret-i İmam-ı Azam*'ında (Ebu Hanife Kıssası) görmek mümkündür. Buna dair ilgili örnekler aşağıdaki dizelerde yer almaktadır:

Kıssa-i Küdeknâme

Künlerde bir kün cühüd Tevrît okur erdi ya
Çatında yeti yaşar oğlan turur erdi ya⁵² (Şems KN/1) [Günlerden bir gün Yahudi Tevrat okuyordu ya, karşısında yedi yaşında çocuk duruyordu ya.]

Yetîmnâme

Muştafa'dın müjdeî ümmetiğa keldi ya
Dürr-i girân-bahâî bizge revân kıldı ya
Dürr-i yetîm erür bil kulağığa yahşî el
Uşal düрни fibr kııl nê şadefdin eridi ya⁵³ (Şems YN/1) [Mustafa'dan ümmetine bir müjde geldi ya, değerli bir inciye bize gönderdi ya. İnsan kulağına yaraşır eşsiz incidir, bil! O inciye düşün, hangi sedeften sızdı ya.]

Hazret-i Meryem Kitabı

"Kâdir kudretin tınglap
Bir sözüм yâd keldi-ya
Kizleben tutsa bolmas
Mevlâm hâtır berdi-ya"⁵⁴ (Hakîm Ata MK/1) [Kâdir kudretin dinleyip, bir sözüм yâda geldi ya! Gizleyip tutsa olmaz, Mevlâm hâtır verdi ya!]

Kıssa-i Hazret-i İmam-ı Azam

"Yoқ irdük bar eyledi ten yarattı cân birdi
çaıre sudın bizlerni mundağ şerîf kıldı-ya"⁵⁵ (Hakîm Ata İA/2) [Yoktan var eyledi, ten<i> yarattı, can verdi. Su damlasından bizleri böyle şerefli yarattı ya.]

Ya edatının daha çok konuşma diline özgü bu tahkiye edici akışın devam etmesini sağlayan üslup özelliğine Hoca Ahmed Yesevî'nin hikmetlerinde de rastlanmaktadır. Bu üslup Yesevî'de söz konusu edatla aynı işlevde başka bir edat olan genellikle çekimli fiillerin sonuna gelen seslenme (vokatif) edatı⁵⁶ – a, – e ile sağlanmıştır.

⁵² Şems-i ' Āşî, IOM B 343 No. 125a/4.

⁵³ Şems-i ' Āşî, MKtp. 06 Mil Yz A 1692/2 No. 1b/1-2.

⁵⁴ Münevver Tekcan, *Hakîm Ata'nın Hz. Meryem Kitabı*, s. 35.

⁵⁵ *Age.*, s. 139.

⁵⁶ "Özellikle *Kutadgu Bilig*, *Atabetü'l-hakâyık* gibi metinlerde yaygın olarak görülen ve daha ziyade mısra sonlarına getirilen bir sestir. Kalınlık-incelik uyumuna göre – a/-e olan bu sesin vezin veya kafiyeyi tamamlama işlevi yanında bir

“bî-şek biling bu dünyâ barça ildin *ötere*
inanmağıl mâlinga bir kün koldın *kitere* (Yesevî LVI/1) [Şeksiz bilin, bu dünya bütün halktan
geçer ya; inanma sen malına, bir gün elden gider ya.]”⁵⁷

“ata ana karındaş kayan kitti fikir kıl
tört ayağlığ çübîn at bir kün sanga *yitere* (Yesevî LVI/2) [Ata, ana, kardeşler nere gitti fikir kıl;
dört ayaklı tahta at bir gün sana yeter ya.]”⁵⁸

İslâm'ın esaslarını ve tasavvufun inceliklerini yansıtan hikmetli söyleyiş tarzı onun bazı şiirlerinde dikkat çekmektedir. Bu durum, Yesevîlik'te önemli bir eser olan Hazinî'nin 1594 yılında Farsça kaleme aldığı ve tek yazma nüshasının Berlin'de bulunduğu *Câmiü'l-mürşidîn* adlı eserinde de dikkatlere sunulmuştur. Söz konusu eserde Yesevî tarikatının takipçilerinden bahsedilirken Şemseddin Özkendi'nin de ismi zikredilmekte ve kendisinden geriye hakikatlerin ve hikmetlerin miras kaldığı ifade edilmektedir.⁵⁹ Şairin hikmetli söyleyiş tarzı şu dizelerde görülmektedir:

“Ölgenlerni körer-siz birin birin barur-siz
Niçün gâfil bolur-siz hâzır boluñg yārānlar”⁶⁰ (Şems IV/2) [Ölenleri görüyorsunuz, bir bir
gidiyorsunuz; niçin gaflet içindesiniz, ey dostlar hazır olun!]

“İy Şems-i ‘āsī yığlağıl öziñni öziñg tañlağıl
‘Ömriñg kiçipdür anğlağıl vā-ħasretā vā-ħasretā”⁶¹ (Şems II/10) [Ey Şems-i Asî, kendi kendini
arayıp bul; eyvah eyvah ömrün geçiyor, ağla!]

Şems-i Asî'nin 43 dörtlükten oluşan *Yetimnâme*'sinde Ebu Bekir'in anlattığı Hz. Muhammed ile yetim bir çocuk arasındaki konuşmalar ve yaşananlar bir manzume biçiminde işlenmiştir. Manzumede Peygamber'in, bayramlaşma sırasında sokakta bütün çocuklar oynarken bir kenara çekilip oturan yetim bir çocuğa şefkatle yaklaşması ve yetimlikle ilgili bazı sözleri yer almaktadır. Şairin bu manzumesini yazma nedenlerinden birisi de Hoca Ahmed Yesevî'ye ait “yetim”le ilgili pek çok dizenin yer aldığı hikmetlerin bulunması ve bunlardan şairin etkilenmesi olabilir. Bu hikmetlerden birinde Resul'ün huzuruna bir yetim gelir, bunun üzerine Peygamber kendisinin de yetim olduğunu ve yetime nasıl davranılması gerektiğini belirtir:

diğer işlevi de hitap unsuru oluşudur. Bu işleviyle bir ek vazifesi gören ses, fil çekim eklerinden sonra getirilmektedir: *bak-a, yapsan-a, gel-e* gibi.” Kemal Eraslan, *Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler*, s. 358/64. madde.

⁵⁷ *Age.*, s. 316-317.

⁵⁸ *Age.*, s. 316-317.

⁵⁹ Seyfuddin Refiuddin ve Nadir Hasan, “Hazinî'nin *Câmiü'l-Mürşidîn* Adlı Eseri Hakkında”, *Tasavvuf Dergisi*, 12, (2004), s. 161.

⁶⁰ Önal Kaya, “Şems'in Hikmetleri ve Dil Özellikleri”, s. 124.

⁶¹ *Agm.*, s. 123.

“resûl aldığa bir yetîm kilipdür
ğarîb ü mübtelâ min dip aytıpdur (Yesevî XLIII/28) [Resul huzuruna bir yetim gelir; garip ve mübtelâyım diye söyler.]”⁶²

Hoca Ahmed Yesevî, başka hikmetlerinde Resul’ün garip, fakir ve yetimleri sorduğunu, gönüllerini aldığı, Miraç’tan inip onları kolladığını, onları mutlu etmek için gerekirse aziz canın kurban edilebileceğini ve bunları gerçekleştirenlerden Tanrı’nın razı olacağını ifade etmektedir. İslâm peygamberi Hz. Muhammed’in de yetim (dürri-yetim) olmasından dolayı “yetim” temasına vurgu yapan Hoca Ahmed Yesevî’nin bu dizeleri, Yesevîlik kültüründe bu temanın önem kazandığını gösterir. Bu önemden dolayı ve “hocası”, “şeyhi” Yesevî’nin belki de bu dizelerinden etkilenen Şems-i Asî tarafından “yetimlik”in işlendiği müstakil bir eser kaleme alınmıştır.

“ğarîb fakîr yetîmlerni resûl sordu
uşol tûni mi’râc çıkıp didâr kördi
kaytıp tüşüp “ğarîb yetîm izlep yördi (Yesevî I/4)
[Garip, fakir, yetimleri Resûl sordu; hem o gece Mirâc’a çıkıp didar gördü; geri inip garip, yetim izleyip yürüdü.]”⁶³

“ğarîb fakîr yetîmlerni kılğıl şâdmân
halklar kılıp ‘azîz cânıng eyle kurbân (Yesevî I/14)
[Garip, fakir, yetimleri kıl sen şâdman; parçalayıp aziz canın eyle kurban.]”⁶⁴

Hatta Yesevî’nin hikmetindeki 30. beyit ile Şems-i Asî’nin manzumesinde yer alan 10. dördlük arasındaki benzerlik dikkat çekmektedir:

“resûl aydı anga min hem yetîm min
yetîmlikte ğarîblikde yetip min (Yesevî XLIII/30)
[Resul dedi: Ben de yetimim; yetimlikte, gariplikte büyümüşüm.]”⁶⁵

*Aydı ki mên yetîm mên
Yetîmlikte yitip mên*⁶⁶ (Şems YN/10)

[<Resul> dedi: Ben <de> yetimim; yetimlikte yetişmişim.]

Yetîmnâme’deki bu dizelerin ardından 30. dördlükte yetimlere nasıl davranılması gerektiği vurgulanmaktadır.

⁶² Kemal Eraslan, *Dîvân-ı Hikmet’ten Seçmeler*, s. 288-289.

⁶³ *Age.*, s. 54-55.

⁶⁴ *Age.*, s. 58-59.

⁶⁵ *Age.*, s. 288-289.

⁶⁶ Şems-i ‘Āşî, MKtp. 06 Mil Yz A 1692/2 No. 2a/9.

Yetîm hâlin sorunğız

za'îfğa kol tutunğız

Andağ hazret körünğiz

*Yetîmge nê kıldı ya*⁶⁷ (Şems YN/30) [Yetim<in> hâlini sorunuz, güçsüze kol kanat geriniz, <işte> böyle hazret görünüz, yetime nasıl davrandı ya.]

Şems-i Asî'nin yukarıdaki bu dizeleri, Yesevî'nin aynı hikmetindeki “yetimlerin incitilmemesi” gerektiğini ön plana çıkaran ifadelerini hatırlatmaktadır.

“yetîmni körsengiz ağrıtmangızlar

ğarîbni körsengiz dâğ itmengizler (Yesevî XLIII/32) [Yetimi görseniz incitmeyin siz; garibi görseniz, dâğ etmeyin siz.]”⁶⁸

Sonuç

Kaynaklarda hangi tarihte doğduğu ve öldüğü hakkında herhangi bir bilgi bulunmayan Şems-i Asî'nin *Kıssa-i Yetîmnâme*, *Kıssa-i Küdeknâme* adlı eserlerinde ve hikmetlerinde düşünceleri ve edebî yönleriyle Hoca Ahmed Yesevî'nin etkisi üzerinde durulup bu eserlerin Yesevîlik geleneğine olan katkılarından söz edilmiştir. Bu çalışmada da Şems-i Asî'nin söz konusu eserleri, başta Hoca Ahmed Yesevî olmak üzere hikmet geleneğini tesis eden Hakîm Ata Süleyman'ın hikmet ve manzumeleriyle karşılaştırılarak şairin düşünce dünyası ve edebî kişiliğine yansıyan Yesevîlik etkisi değerlendirilmiştir. Şems-i Asî; Hoca Ahmed Yesevî, Arslan Baba ve Zengî Ata gibi Yesevîliğin önemli isimlerine hikmetler yazmıştır. Şiirlerinde farklı mahlasları kullanması, daha çok “Şems-i Asî” mahlasının ön plana çıkması, dünyanın faniliği ve ömrün geçiciliği gibi dinî-tasavvufî birçok temanın işlenmesinde Hoca Ahmed Yesevî'nin hikmetlerinin tesiri ve Yesevîlik geleneğinin izleri açıkça görülmektedir.

Hoca Ahmed Yesevî ve diğer Yesevî şairlerinin etkisi, şairin sadece düşünce dünyasının oluşmasında değil Şems-i Asî'nin hikmetlerindeki edebî biçim ve üslup özelliklerinde de görülmektedir. Hikmet ve manzumelerinde kullandığı dörtlük veya musammat gazel biçimindeki beyitler, benzer redif kullanımıyla sağlanan tahkiye edici üslup veya “Miraç hadisesi” ve “yetimlik” gibi konuların işlenmesindeki benzer ifade tarzı Şems-i Asî'nin edebî biçim ve üslup hususunda da aynı gelenekten beslendiğine işaret etmektedir.

Bizce Hoca Ahmed Yesevî'nin, Şems-i Asî şiirlerinde de görüldüğü gibi, yaşadığı döneme ve sonrasına özellikle söylediği veya yazdığı ve daha sonra dilden dile aktarılan hikmetleriyle tesir ettiği açıktır.

⁶⁷ Şems-i 'Āşī, MKtp. 06 Mil Yz A 1692/2 No. 3b/4.

⁶⁸ Kemal Eraslan, *Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler*, s. 288-289.

KAYNAKÇA

- Ayan, Hüseyin, “Bir Şiir Mecmuasında Ahmet Yesevî”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 3, (1997), s. 79-84.
- Bakırcı, Fatih, “Yesevî Şairi Şems-i Asî ve Kışşa-ı Kûdek-Nâme’si”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, LIV, (2016), s. 13-70.
- Dmitriyeva, L. V., *Katalog Tyurkskih Rukopisey, İnstituta Vostokovedeniya Rossiyskoy Akademiy Nauk, İzdatel'skaya Firma Vostoçnoy Literaturı RAN, Moskva 2002.*
- Eraslan, Kemal, *Divân-ı Hikmet'ten Seçmeler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983.
- Harîrîzâde, Kemalettin Muhammed, *Tibyânu Vesâili'l-Hakâ'ik fî Beyâni Selâsili't-Tarâ'ik*, Süleymaniye Kütüphanesi. İbrahim Efendi 430-432 No., C III, vr. 265^a-267^a.
- Hofman, H. F., *Turkish Literature A Bio-Bibliographical Survey*, Section III, Part I, Authors, Utrecht 1969.
- Kaya, Önal, “Şems’in Hikmetleri ve Dil Özellikleri”, *Türkoloji Dergisi*, X/1, (1992), s. 115-130.
- Köprülü, Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1993.
- Refiuddin, Seyfuddin ve Nadir Hasan, “Hazinî'nin Câmîü'l-Mürşidîn Adlı Eseri Hakkında”, *Tasavvuf Dergisi*, 12, (2004), s. 159-166.
- Şems-i ‘Âşî, Kışşa-ı Kûdek-nâme, Institute of Oriental Manuscripts (IOM) B 343 No., vr. 125^a-129^a.
- _____, Yetim-nâme, Millî Kütüphane (MKtp.) 06 Mil Yz A 1692/2 No., vr. 1^b/1-4^b/1.
- Taşgîl, Ahmet, “Özkent”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXIV, İstanbul 2007, s. 129-131.
- Tekcan, Münevver, “İmâm-ı Azam Ebû Hanife'nin Kıssası”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15, (2003), s. 121-168.
- _____, *Hakîm Ata'nın Hz. Meryem Kitabı*, Beşir Kitabevi, İstanbul 2008.
- Tosun, Necdet, “Yeseviyye”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XL, İstanbul 2013, s. 487-490.